

*Over de rol van vogels
bij de verspreiding van
maretakken*

Tekst en foto's: Maurits Gleichman

MARETAKKEN EN VOGELMYTHEN

In februari 1990 smeerde ik een aantal maretakbessen af op de takken van de oude appelboom in onze tuin in Wageningen. Ik kon toen niet voorzien dat het dertig jaar lang een schat aan bijzondere waarnemingen op zou leveren. Behalve florist ben ik ook vogelaar, een mooie combinatie. Vogels spelen namelijk een cruciale rol in de verspreiding van maretakken. De grote lijster wordt in Nederland vanouds als de belangrijkste verspreider beschouwd, maar inmiddels lijkt het er op dat ook de zwartkop hierin een prominente plek opeist.

Het belangrijkste verspreidingsgebied van de maretak in Nederland is Zuid-Limburg. Daarbuiten komt deze halfparasiet sporadisch voor. In de twee Wageningse botanische tuinen zijn maretakken ongeveer halverwege de vorige eeuw geïntroduceerd, inmiddels groeien er flinke aantallen. Het was voor mij dus niet zo moeilijk om aan verse maretakbessen te komen. In 1990 bracht ik, staand op een lange ladder, de kleverige bessen lukraak boven in onze appelboom aan. De eerste

jaren kon ik niet goed zien of mijn actie succesvol was. Eigenlijk was ik het alweer vergeten totdat ik in 1994, tijdens snoeiwerk, tot mijn grote verrassing twee jonge maretakjes aantrof. De verdere ontwikkeling van deze zaailingen heb ik daarna zo goed mogelijk gevolgd. Het jaar daarop (1995) droeg één exemplaar al de eerste bessen. Dat moest dus een vrouwtje zijn en het besloze exemplaar een mannetje, maretakken zijn namelijk tweehuisig. Op deze manier leek het meteen goed geregeld met de bestuiving! Daarna was het geduldig afwachten wat er verder zou gebeuren.

De verspreiding door vogels

Beide maretakken groeiden uit tot prachtige grote bollen. 's Winters kwam er regelmatig bezoek van grote lijsters (*Turdus viscivorus*, de 'Viscum-etende lijster'), met als gevolg dat er enkele jaren later, nog steeds in dezelfde gastboom, steeds meer maretakken verschenen. De grote lijsters deden dus netjes hun werk, maar hoe precies, daarvan was maar weinig waar te nemen. Maar het resultaat mocht er zijn, want rond de eeuwwisseling groeiden er zeker 20 maretakken in alle denkbare maten in de appelboom. In een wat strengere winter aten de grote lijsters, vanaf eind december tot begin maart, vrijwel alle bessen op. In zachte winters kwamen ze niet of nauwelijks opdagen en bleven de bessen tot half juni hangen, om daarna ongebruikt af te vallen. Inmiddels zijn de maretakken steeds verder uitgezaaid op

De appelboom in de tuin van de auteur

andere bomen in onze tuin, waaronder een oude, zes à zeven meter hoge lijsterbes.

Observatiehut

Omdat deze lijsterbes niet heel hoog is en bovendien vlak achter ons huis staat, werd het bekijken van de schuwe grote lijsters, die er bij het minste geringste vandoor gaan, veel makkelijker. Wat zich normaal hoog in de bomen, en daarmee vrijwel onzichtbaar voor de waarnemer, afspeelde, kon nu geobserveerd worden vanuit huis in de luie stoel of - minder comfortabel- vanuit het onverwarmde schuurtje.

Grote lijster

Van de grote lijster wordt vaak beweerd dat deze de maretakzaden verspreidt door met z'n snavel de kleverige bessen af te smeren. Menig natuurliefhebber denkt inderdaad dat het op die manier werkt. Daarbij helpt het niet dat de literatuur over dit onderwerp nogal tegenstrijdig of onduidelijk is. Soms wordt vermeld dat een deel van de bessen opgegeten wordt en door het maagdar-

kanaal passeert, maar dat een ander deel via de snavel wordt afgesmeerd op takken. Ik zag echter iets heel anders. Ook al zijn de bessen nog zo kleverig, de grote lijsters smeren nooit hun snavels af. In tegendeel, ze plukken de bessen heel doelgericht en slikken ze onmiddellijk door. Ik heb nooit waargenomen dat er ook maar één bes aan de snavel bleef plakken.

Foerageergedrag

Als een grote lijster ongestoord zijn gang kan gaan, eet hij gemiddeld vijf tot twaalf maretakbessen achter elkaar op en houdt daarna enige tijd pauze, eet opnieuw een aantal bessen achter elkaar enzovoorts. Als hij na ruim een half uur ongeveer 30 bessen gegeten heeft, raakt hij 'vol'. Daarna komt hij in een soort trance en gaat 'bol zitten' om de bessen te verteren. Gemiddeld verblijven die bessen een half uur tot drie kwartier in het maagdar kanaal. Om weer voldoende ruimte te maken voor nieuwe bessen, moet hij de kleverige darminhoud eerst kwijt. De lijster gaat met afhangende vleu-

gels in pershouding zitten en poept vrij snel daarna een 'parelsnoer' uit. Zo'n parelsnoer is een lange kleverige streng waarin de onverteerde maretakzaden zitten. Zo'n streng wordt meestal heel langzaam naar buiten geperst en breekt uiteindelijk af, valt naar beneden en blijft in het gunstigste geval op een boomtak hangen, waar de zaden in het voorjaar kunnen kiemen. Het merendeel van de parelsnoeren komt echter op ongeschikte bodemvegetatie of open grond terecht. Voor die zaden is dat natuurlijk einde verhaal.

Schijtlijster

Met deze wetenschap zal het niet verbazen dat 'schijtlijster' vroeger in Vlaams Brabant en Oost-Vlaanderen, de volksnaam was voor de grote lijster. Zolang zo'n schijtlijster niet gestoord wordt, kan hij zomaar urenlang in zo'n gastboom blijven zitten (inclusief foerageren, bolzitten en persen) en komen er relatief meer parelsnoeren gunstig terecht in juist die gastboom dan in omringende bomen. Dat is de reden dat sommige bomen helemaal vol met maretakken zitten terwijl omringende, eventueel geschikte bomen maar spaarzaam of helemaal niet door maretakken bevolkt zijn. Een grote, wintergroene cluster maretakken is tevens een veilige schuilplek, met een overdaad aan voedsel bij de hand. Grote lijsters verdedigen hun voedselvoorraad, als individu of als paar, bijzonder fel tegen soortgenoten die ook uit zijn op zo'n kleverige hap. De enige andere vogelsoorten waarvan bekend is dat ze 's winters ook maretakbessen eten zijn pestvogels en in mindere mate kramsvogels. Zo lang die niet in de buurt zijn, hebben de grote

'Bolzittende' gote lijster

lijsters alle bessen voor zichzelf. Maar inmiddels heeft zich hier 's winters ook nog een andere eter aangemeld: de zwartkop.

Zwartkop

In zachte winters worden lang niet alle bessen opgegeten. In de loop der jaren viel het me op dat rond half april zwartkoppen verschenen die foerageerden op de resterende bessen. Vervolgens smeerden ze ook nog eens 'volgens het boekje' hun snavels af. Dat zwartkoppen

maretakbessen eten was toen nieuw voor mij. Inmiddels let ik er altijd rond half april op, het blijkt vrijwel jaarlijks te gebeuren. Kennelijk zijn insecten rond die tijd nog schaars en benutten de zojuist uit hun winterkwartier teruggekeerde zwartkoppen de maretakbessen graag. In de literatuur wordt inderdaad melding gemaakt van Zwartkoppen die in hun Zuid-Europese overwinteringsgebieden en tijdens de voorjaarstrek de bessen eten en aan takken afsmeren.

Bes afsmerende zwartkop

Overwinteraar

Ringonderzoek wees uit dat de Nederlandse broedvogels in Zuid-Europa en Noord-Afrika overwinteren. Zuid-Duitse en Oostenrijkse zwartkoppen trokken vanouds ook die kant op, maar veranderden de laatste decennia hun trekgedrag enigszins en overwinteren nu vaak in Groot-Brittannië. Daar maken ze gebruik van het vele voer dat de Britten's winters ophangen en uitstrooien. Uiteraard foerageren ze ook op de talloze in Zuid-Engeland aanwezige maretakken. De trekroute van deze zwartkoppen loopt via Nederland, tegenwoordig overwinteren ze ook steeds vaker hier. Vanaf de winter 2017/2018 meldt zich in onze tuin elk winterseizoen ook een overwinterende zwartkop. Daarmee deed zich de buitenkans voor om het foeragegedrag te observeren en vast te leggen.

Foeragegedrag

De eerste overwinteraar in onze tuin was een zwartkopvrouwtje (met bruin petje) dat prachtig te volgen was tijdens het foerageren en zich zelfs samen met een grote lijster liet fotograferen.

Met enige regelmaat kwam het zwartkopje aanvliegen en scharrelde dan door de maretakken heen, daarbij af en toe een bes afplukkend, die niet, zoals bij de grote lijster, in zijn geheel doorgeslikt werd, maar als het ware gefileerd werd. Het gaat de zwartkop namelijk niet om de hele bes, maar alleen om de schil en het vruchtvlees en dus niet om het onverteerbare zaad. Vanwege de kleverigheid is het nog een hele toer om dat voor elkaar te krijgen. Dat lukt alleen maar door

Grote lijster produceert 'parelsnoer'

flink met de bes onderlangs of langs de zijkant van een tak 'af te smeren'. Na enkele pogingen lukt dat meestal, het vruchtvlees wordt doorgeslikt en het zaadje blijft achter op de tak (waar het later eventueel kan ontkiemen). Per bes is de zwartkop daar ongeveer een minuut mee bezig. Na hooguit drie bessen vliegt de zwartkop weg om na enige tijd (soms pas na ruim een uur) weer terug te keren voor nog een paar bessen. Dit ritueel speelde zich de laatste drie winters, voornamelijk in de periode januari – maart af. Daarna verdwijnt het hier overwinterende zwartkopje weer. Rond half april wordt zo'n overwinteraar alweer vervangen door de uit het zuiden terugkerende Nederlandse broedvogels. Mijn verwachting is dat, naarmate hier meer zwartkoppen komen overwinteren, er door deze vogel-

soort ook een steeds grotere bijdrage geleverd wordt aan de verdere verspreiding van de maretak.

Conclusie

Maretakken worden hier zowel door grote lijsters als door zwartkoppen verspreid. De grote lijster doet dat uitsluitend door het produceren van 'parelsnoeren', de zwartkop door het 'afsmeren' van de bessen.

Vervolg: In een volgend artikel meer over de kieming en andere maretakzaken.